

Солоха Дмитро Володимирович
*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки
Київський національний університет культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0002-6022-1791>*

Белякова Оксана Володимирівна
*кандидат економічних наук, професор
професор кафедри економіки
Київський національний університет культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0003-0363-4239>*

АДАПТАЦІЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙНИХ СТРУКТУР В УКРАЇНІ

JEL Classification: O 11

SECTION “Economic Development, Innovation, Technological Change, and Growth”: Економічний розвиток, інновації, технологічні зміни та зростання.

Анотація. У статті, на основі аналізу наукових доробок провідних вітчизняних вчених, досліджено проблеми реалізації сучасними вітчизняними підприємствами передових технологій, виробничих ресурсів, фінансових коштів, як основи розвитку інноваційної інфраструктури регіонів України, досліджено проблеми удосконалення системи державного управління інноваційним розвитком з метою подолання фінансових та організаційно-управлінських бар'єрів на засадах адаптації досвіду розвинених економічних систем світу.

Ключові слова: інновації, інноваційна інфраструктура, регіони, технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори, інноваційні центри, розвиток.

Annotation. In the article, on the basis of the analysis of scientific developments of leading domestic scientists, the problems of implementation of advanced technologies, production resources, financial resources by modern domestic enterprises as the basis of the functioning and development of innovative infrastructure of the regions of Ukraine are investigated, the problems and prospects of improvement of the system of state management of innovative development on the basis of adaptation of the experience of developed economic systems of the world are investigated.

It is proved that technoparks are mainly focused on research in the field of high technologies for large enterprises, the innovative activities of small and medium-sized enterprises are supported mainly by business incubators and innovation centers.

It is established that in some regions of Ukraine there are no infrastructure elements to support innovative entrepreneurship, which in turn hinders the adaptation of enterprises in these regions to the world economic system.

Determined that the venture business in Ukraine is at an early stage, but has some prospects of growth in the role of a catalyst for the further development of innovative small business, of particular importance to the implementation of such organizational forms of regional innovation development, as the clusters that will help to overcome the isolation and fragmentation of small and medium enterprises, and to increase the efficiency of investments in innovative projects. The increase in the volume of spending on science makes it possible to go directly to the cognitive function, then – to the economic function – ensuring the economic development of the country through the active use of scientific and innovative potential in the long term.

Key words: innovations, innovative infrastructure, regions, technoparks, technopolises, business incubators, innovation centers, development.

Вступ

Позиціонування України як країни з ринковим механізмом господарювання в світовому глобалізованому просторі, вимагає від всіх складових елементів ринкової інфраструктури відповідності світовим стандартам, техніко-технологічним вимогам, системі технологій системі забезпечення якості, тощо. Отже, постає завдання забезпечення такої відповідності.

Одним із шляхів розв'язання проблеми доступу сучасних вітчизняних підприємств до передових технологій, виробничих ресурсів, фінансових коштів, є розвиток інноваційної інфраструктури регіонів України, удосконалення системи державного управління інноваційним розвитком, що має подолати цілу низку фінансових та організаційно-управлінських бар'єрів. З цього приводу доцільно дослідити досвід розвинених економічних систем світу та визначити можливість його адаптації до економічної системи України, тобто тема дослідження, результати якого висвітлюються в даній статті, є досить своєчасною та актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що проблемі дослідження прогресивного світового досвіду щодо формування регіональних інноваційних структур, можливостям та перспективам використання цього досвіду на теренах України присвячені числені роботи вітчизняних вчених, зокрема [1;3;5;8;14;15;18;19;23].

Однак, доводиться констатувати, що, незважаючи на досить велику кількість наукових досліджень, питання розбудови інноваційних структур регіонального рівня на засадах використання зарубіжного досвіду залишаються недостатньо дослідженими.

Дана робота виконана в рамках науково-дослідної роботи, що проводиться кафедрою економіки Київського національного університету культури і мистецтв за темами: «Формування теоретико-методологічних засад забезпечення економічного розвитку регіону та його оцінка в стратегічній перспективі» (номер держреєстрації 0110U006581); «Обґрунтування імперативів інноваційного провайдингу регіону» (номер держреєстрації 0115U000561); «Дослідження розвитку кроскультурних відносин в економічному просторі України» (номер держреєстрації 0115U000560).

Метою статті є розглянути проблему можливої адаптації зарубіжного досвіду розбудови інноваційних регіональних структур в Україні.

Результати дослідження

Сьогодні на території України функціонує певна кількість різновидів організаційних форм інноваційної інфраструктури, таких як технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори, інноваційні центри, тощо. Український досвід створення технопарків досить унікальний, оскільки згідно з вітчизняним законодавством технопарк та його учасники не обмежуються територією розташування, як це прийнято в інших країнах, а можуть утворюватися як договірні об'єднання підприємств з метою реалізації інноваційних проектів, що пройшли відповідну експертизу та державну реєстрацію в Міністерстві освіти і науки України [4, с. 62].

Визнано, що у нашій країні найсприятливіші умови для створення технопарків і технополісів мають великі міські агломерації (Київська, Харківська, Дніпропетровська, Одеська, Львівська, тощо), яких зокрема вирізняє [18, с.119-120]:

- потужний науково-технічний потенціал, представлений провідними науково-виробничими об'єднаннями, академічними і галузевими науково-дослідними установами, вищими навчальними закладами, що мають високий рівень наукових розробок і досвід науково-технічного співробітництва із зарубіжними країнами;
- наявність значної частки наукомістких підприємств, які зацікавлені у вдосконаленні технологічних процесів;
- концентрація банків та інвестиційних фондів, згодних брати участь у створенні венчурних інноваційних фірм;
- розгалужене міське господарство та сфера обслуговування, транспорт і зв'язку.

В умовах фінансового та ресурсного дефіциту орієнтація на максимальне використання потенціалу існуючої інфраструктури великих міських агломерацій може розглядатись як передумова розвитку нових форм інтегрованих корпоративних структур інноваційного сектору економіки. На відміну від більшості зарубіжних технопарків, у парках, створених в Україні згідно із Законом України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» [13] фінансування здійснюється шляхом реінвестування коштів, що нараховуються на спеціальні рахунки виконавців інноваційно-інвестиційних проектів та самих технопарків.

Таке фінансування має здійснюватися за умов спеціального режиму діяльності та розвитку власної науково-технічної, дослідно-експериментальної бази та виробничої інфраструктури (наприклад, за таким режимом працює технопарк «Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона» [18]).

Досвід діяльності 8 зареєстрованих вітчизняних технопарків свідчить про певні досягнення в створенні сприятливого клімату щодо інноваційної діяльності регіональних підприємств: використання переваг пільгового режиму, за якого відбувається інноваційна діяльність у межах вітчизняних технопарків; поліпшення фінансування дослідницько-прикладних розробок, розвитку власної науково-технологічної та дослідно-експериментальної бази [14].

Але чинне законодавство щодо технопарків залишається недосконалим: відсутні чіткий механізм і регламентованість терміну розгляду інноваційних проєктів, має місце правова незахищеність проєктів, що ускладнює діяльність технопарків і приводить до тиску з боку контролюючих органів, відвертаючи інвесторів від фінансування інноваційних проєктів. [7, с. 27].

Крім того відповідно до Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» [12], технопарки і технополіси відносять до спеціальних економічних зон разом із комплексними виробничими зонами, експертними, транзитними, митними зонами, тощо, хоча основною метою створення останніх є залучення іноземних інвестицій, сприяння їм, активізація спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності для формування експорту товарів і послуг, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг [12].

Як свідчить дослідник Є.Забарна, то здебільшого технопарки зорієнтовані на розробки високих технологій для великих підприємств, то інноваційну діяльність малих і середніх підприємств підтримують переважно бізнес-інкубатори та інноваційні центри [5, с. 63].

За даними Держкомпідприємництва в Україні діє низка інноваційних центрів, засновниками яких стали як державні, так і недержавні установи, зокрема Інноваційний центр «MAGIC Solutions», м. Харків, Центр розвитку інновацій, м. Київ, та іноземні організації (Міжнародний центр високих технологій, м. Київ [4, с. 64].

З метою підвищення ефективності функціонування бізнес-інкубаторів враховується досвід створеного за ініціативою місцевих органів влади «Інноваційного бізнес-інкубатора «Київська політехніка» [9], до складу якого ввійшли: головний центр управління, координаційні центри для забезпечення співробітництва з міською держадміністрацією; самостійні центри, які забезпечують обслуговування інкубованих фірм; безпосередньо фірми.

Інкубовані фірми займаються інноваційним проектуванням та користуються всіма пільгами, наданими бізнес-інкубатором – пільгові оренда приміщень, отримання сервісних послуг тощо. Територіально вони розташовані в приміщенні бізнес-інкубатора, проте термін дії їх перебування в складі бізнес-інкубатора обмежується 2–3 роками, після чого вони переходять в автономний режим що цілком відповідає закордонному досвіду.

У Івано-Франківську вже більше 20 років (з 1996 р.) функціонує Українсько-канадський бізнес-центр, який здійснює головні функції бізнес-інкубатора. Інноваційні бізнес-інкубатори діють також при державному університеті «Львівська політехніка», Харківському державному політехнічному університеті, про що йдеться в роботі [18]. Однак слід зауважити, що переважна за обсягом частина послуг, що надаються такими організаційними формами, як бізнес-інкубатори, бізнес-центри, не є інноваційними. Якщо надання в оренду приміщень і устаткування, інформаційно-довідкових, експертно-консультаційних, освітніх та інших послуг стосується інноваційних проєктів, що запроваджують малі та середні фірми, то вищезазначені форми є лише елементами інноваційної інфраструктури.

В протилежному випадку бізнес-інкубатори стають звичайними елементами ринкової інфраструктури. Слід також врахувати той факт, що такі форми інноваційної інфраструктури, як бізнес-інкубатори та бізнес-центри створено в Україні переважно на донорській основі. За умов закінчення терміну фінансування за рахунок донорських коштів, відбувається перехід цих структур на самоокупність, отже ефективність їх роботи знижується [4, с. 65].

Щодо співвідношення режимів правового регулювання іноземного і вітчизняного підприємництва на території спеціальних (вільних) економічних зон (СВЕЗ), слід сказати, що вони такі ж, як і на території України, але за вітчизняним законодавством можуть створюватися СВЕЗ з пріоритетним залученням інвестицій, у т.ч. іноземного капіталу, а також, СВЕЗ з міжнародним статусом, складаючись з ділянок територій різних держав (наприклад, майбутня СВЕЗ у районі впадання р. Прут у р. Дунай). Аналогічно СВЕЗ діють «спеціальні економічні зони» (СЕЗ) і «території пріоритетного розвитку» (ТПР), що створюються окремими законами.

З метою стимулювання інноваційної діяльності малих і середніх підприємств існують, за зарубіжним досвідом, Фонди сприяння їх розвитку у науково-технічній сфері, які покликані здійснювати фінансову підтримку створенню малих наукомістких фірм, бізнес-інкубаторів, інноваційних інжинірингових центрів тощо [18, с. 138], ініціювати зростання ділової активності перш за все у пріоритетних галузях виробництва, які є своєрідними точками росту регіональної економіки (завичай експортоорієнтовані галузі) [16, с. 49].

Проведений вітчизняними дослідниками аналіз результатів функціонування СЕЗ та ТПР у Львівській та Закарпатській областях [14] виявив певні позитивні тенденції, які мають не інноваційний, а загальноекономічний характер (підвищення частки інвестицій до загального обсягу по країні; високий рівень досягнення планових показників; приріст робочих місць; поступове зменшення від'ємного сальдо суми пільг і фактичних надходжень в бюджети різних рівнів та ін.).

За період функціонування ТПР та СЕЗ у Закарпатській області укладені інвестиційні договори кошторисною вартістю біля 200 млн. дол. США [18, с. 10] (хоча збільшення частки малих і середніх підприємств на території СЕЗ «Яворів» [11] у загальнообласному виробництві супроводжується перевищенням кількості збиткових підприємств до загальної кількості: у Яворівському районі – 43,0%, Трускавецькому районі – 38,9%, над середньообласним показником у 32,7% [18, с. 13].

До негативних процесів відносяться низький рівень експортної орієнтації СЕЗ «Яворів» (до 20% виробленої продукції), незначна кількість інноваційних проектів та їх кошторисна вартість (три проекти – у СЕЗ «Яворів» з часткою 0,3% загальної кошторисної вартості проектів, один проект – у СЕЗ «Курортполіс Трускавець») [18, с. 12], що дає підставу для висновку про низьку інноваційну активність підприємств цього регіону.

При цьому, важливішими негативними явищами, що набули певної сили, стали: прояви незбалансованості розвитку: переміщення екологонебезпечного виробництва в Україну (часто як основний мотив зарубіжного інвестування); відсутність сталого перевищення індексу зміни податку на прибутки громадян над індексом зміни податкових надходжень; недостатня динаміка зміни зовнішньої конкурентоспроможності; превалювання динаміки прямих зовнішніх інвестицій над динамікою вітчизняного інвестування (експортна квота залишається невисокою або забезпечується одним видом продукції: 86% експорту СЕЗ «Яворів» становила тара поліетиленова) [18, с. 12].

Венчурне підприємництво в нашій країні знаходиться на початковій стадії, але має певні перспективи росту, щоб зіграти роль каталізатора подальшого розвитку інноваційного малого бізнесу.

Вперше на території України венчурний бізнес розпочав своє існування на початку 90-тих років ХХ століття з моменту створення Фонду «Україна», який здійснив інвестиції в понад 30 вітчизняних компаній на суму близько 10 млн. дол. США.

Більша частина початкового капіталу була внесена такими організаціями, як ЄБРР, Міжнародна фінансова корпорація, Greditanstalt Investment Bank AG, Commercial Capital, Банк Бостона, решта суми була забезпечена приватними інвесторами. Інвестування здійснювалось у малі та середні приватні компанії за допомогою придбання їхньої частки або створення нового спільного підприємства. Інвестиції становили від 100 тис. до 1 млн. дол. США. Наприкінці терміну свого існування (або раніше) фонд може продати свою частку підприємства.

З середини 90-тих років функціонує Western NIS Enterprise Fund (його капітал оцінюється у 150 млн. дол. США), а з кінця 90-тих – Black Sea Fund з капіталом у розмірі 60 млн. дол. США та Evroventures Ukraine- 30 млн. дол. США [15, с. 112; 22, с. 9].

Western NIS Enterprise Fund є одним з найефективніших венчурних фондів, що функціонують на території України, який реалізує широку програму інвестицій у приватний бізнес шляхом внесків до статутного фонду, кредитів, лізингу, технічної допомоги та інших заходів, що сприяють розвитку малих і середніх приватних підприємств. За час свого існування Фонд здійснив 36 інвестицій на загальну суму 77 млн. дол. США у 25 компаній в Україні та Молдові [15, с. 112].

Серед компаній, що успішно скористалися допомогою Фонду є: кондитерська фабрика «АВК», компанія з виробництва фасадної цегли «Слобожанська будівельна кераміка»; компанія з виробництва морозива «Троянда-Експрес».

За офіційними даними Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку Western NIS Enterprise Fund належать пакети таких українських компаній, як: «Сокол»-46,1%, «АВК» – 25,1%, «Лан-інвест» – 58,26%, «Кухар» – 87,1%, «Світанок» -28%, «СБК» – 90,5% [17, с. 113; 23, с. 9].

Значним позитивним моментом у розвитку венчурного інвестування з'явилося прийняття в 2001 році Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» [6], у якому вперше на законодавчому рівні засноване функціонування венчурних фондів.

У законі було сформульовано, що лише юридичні особи можуть бути учасниками венчурного фонду, під яким вважалось приватне розміщення цінних паперів і активів власного випуску недиверсифікованим інститутом закритого типу (більш 50% випуску складалося з корпоративних прав і цінних паперів, що не мали допуску до торгів на фондовій біржі).

Прийняттям Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайових та корпоративних фондах)» [6] розпочато створення компаній з управління активами і розвиток інвестиційних фондів «нового типу». Створюються корпоративні інвестиційні фонди, для управління активами яких укладається угода з компанією з управління активами.

В свою чергу компанія з управління активами ініціює створення пайових інвестиційних фондів, виступаючи емітентом їх інвестиційних сертифікатів. Управління цінними паперами пайових інвестиційних фондів (не мають статусу юридичної особи) здійснюється компанією з управління активами [1, с. 68].

Корпоративні інвестиційні фонди є інструментом спільного інвестування, їх кошти не оподатковуються (податок має платитися тільки з доходів інвесторів, отриманих ними після продажу цінних паперів – акцій корпоративних фондів або інвестиційних сертифікатів пайових фондів).

Створена у 1995 році Українська асоціація з управління інвестиційними паперами (УАІП) є само-регулюючим об'єднанням учасників ринку цінних паперів – компаній з управління активами, що традиційно співпрацюють не лише з традиційними інвестиційними і пенсійними фондами, але й новими корпоративними інвестиційними фондами (УАІП здійснює передліцензійну підготовку компаній з управління активами, збір звітності й аналіз результатів, бере активну участь у розробці нормативно-правової бази регулювання й підтримки їх діяльності) [1, с. 68].

Подальший розвиток венчурного підприємництва, як відомо, пов'язаний зі створенням стратегічних альянсів, одним з різновидів яких є спільні підприємства. В Україні на початку ХХІ сторіччя велика кількість спільних підприємств функціонувала в обробній промисловості, у тому числі 22% – у машинобудуванні і металообробці, 12% – у деревообробній і целюлозно-паперовій галузі [14].

Спільні підприємства з іноземними фірмами створювались також Національною академією наук України на базі її науково-дослідних організацій. Наприклад, фірма «Річ» була створена на базі Інституту проблем матеріалознавства та китайської Меньяньської компанії з виробництва надтвердих матеріалів.

Аналогічною формою спільного підприємства була фірма «ВАСП», яка об'єднала науковий потенціал Інституту матеріалознавства та фірми «Ашурст технолоджі корпорейшн» (США).

Взагалі, наприкінці минулого сторіччя існувало близько 30 спільних підприємств з венчурним капіталом [18]. Таким чином, венчурний бізнес в Україні має чималі перспективи, але існують певні умови, які гальмують співпрацю іноземних венчурних організацій з пріоритетними секторами національної економіки. Причинами цього є: недосконалість законодавства щодо фінансування венчурного підприємництва; неузгодженість механізмів функціонування значної кількості елементів інфраструктури (наявність численних інвестиційних компаній, фондів, страхових організацій, консалтингових фірм, тощо, діяльність яких частіше спрямована не на стимулювання інноваційної активності підприємств, а вирішення їх поточних фінансових проблем).

На сьогодні особливого значення набуває впровадження такої організаційної форми регіонального інноваційного розвитку, як кластери, що, на думку багатьох дослідників [8;14;18], комбінують ринкові важелі й адміністративне регулювання, дозволяють перебороти ізольованість і розрізненість малих та середніх підприємств, поєднуючи їхні зусилля з підвищення ефективності інвестицій у інноваційні проекти. Історія розвитку кластерів в Україні нараховує менш десятиріччя і свідчить про повільність їх створення, домінування негативних рис їх функціонування та обмеженості їх інноваційної спрямованості [10, с. 45].

Слід також підкреслити, що перетинання діяльності різних кластерів, які працюють у межах єдиного регіону, не завжди може мати позитивний синергетичний ефект. Іноді складається ситуація, що відображає протиріччя, подібні моделі монополізованому ринку, на якому, як відомо, здійснюється конкурентна боротьба великих підприємств за право володіти більшою часткою ринку. Досягнення цієї ринкової мети не завжди супроводжується підвищенням якості задоволення потреб кінцевих споживачів з боку монополій. Якщо більшість учасників кластера не конкурують між собою безпосередньо (через те, що обслуговують різні сегменти галузі), завжди існує імовірність перетинання їх економічних інтересів щодо привабливого ринкового сегменту.

Експерти-економісти Світового банку зауважують, що в Україні останнім часом спостерігається підсилення активності великих фінансово-промислових груп (ФПГ). Помітно зміцніли ФПГ, які мають у своєму розпорядженні значні матеріальні ресурси, професійний менеджмент, підвищують свої виробничі показники [8, с. 943]. Вважається, що в Україні створено умови, які сприятимуть створенню і ефективному функціонуванню ФПГ як великих інтегрованих корпоративних структур та впливатимуть на наукоємність виробництва і забезпечення інноваційного розвитку економіки:

- підвищення прибутковості акціонерних товариств (значна частка прибутку може бути реінвестована у виробництво);
- збільшення обсягу внутрішньокорпоративних НДДКР;
- мінімізація трансакційних витрат в межах функціонування та розвитку ФПГ тощо [8, с. 943-944].

Відповідно до результатів досліджень Всесвітнього банку особливу роль великі ФПГ відіграють у таких експортоорієнтованих галузях, як металургія, енергетика, машинобудування і хімічна промисловість. У державні ФПГ були перетворені великі газові і транспортні системи. На невелику кількість основних українських ФПГ припадає до 80% експорту 100 найбільших українських компаній-експортерів. [10, с. 43].

Як свідчить практика господарювання ФПГ контролюють основну частку акціонерного капіталу компаній, що входять до їх складу (62%-ми пакета акцій «Азовмаша» володіє Українська промислова

транспортна компанія, що є об'єднанням акціонерів підприємства – «СІТАТ» та «Систем Кепітал Менеджмент»; ТПК «Укрвуглемаш» координує виробництво та збут гірничошахтного обладнання трьох машинобудівних підприємств України: Держинського, Гоголівського та Новогродівського машинобудівних заводів, та двох сучасних російських машинобудівних заводів – Каменського та Шахтинського) [8, с. 940].

На відміну від промислово розвинутих країн, в Україні функціонування перелічених вище організаційних форм інноваційної інфраструктури регіонального рівня не приводить до значного зростання обсягів НДДКР, що, як відомо, є необхідною умовою ефективного інноваційного розвитку. Більш того, на початку ХХІ сторіччя зменшилася кількість організацій, що виконують НДДКР [19, с. 22].

У найбільш невідгданому стані перебувала прикладна наука, представлена, передусім, її заводським сектором. Низька вага наукових організацій заводського сектору обумовлена пріоритетами низького рівня: використання дешевої робочої сили, зберігання сировинної спрямованості виробництва, несприяття інноваційних змін тощо. В результаті у конкурентній боротьбі як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках не діють довгострокові переваги високого рівня, тобто, орієнтація на здобуття конкурентоспроможності вітчизняної продукції на інноваційній основі.

До специфічних факторів, що спонукають вітчизняні підприємства до об'єднання у великі структури, можна віднести не прагнення посилити свою інноваційну активність, а бажання мінімізувати транзакційні витрати, що зростають у результаті відмови від прямого державного управління.

Слід також враховувати, що може скластися ситуація, коли досягнення мети мінімізації транзакційних витрат в інтегративних корпоративних структурах типу стратегічних альянсів, венчурних холдингів, ФПГ тощо приведе до появи так званих специфічних активів взаємодіючих підприємств (обмін ноу-хау, результатами НДДКР, кваліфікованими кадрами, реалізація спільних проєктів щодо технічної реконструкції основних фондів), що забезпечить ефективність функціонування створених корпоративних структур саме в інноваційній сфері.

Надалі відносини довгострокової контрактиції можуть переходити у партнерські відносини щодо взаємочасті в інноваційній діяльності, як це відбувається у сучасних західних інтегрованих корпоративних структурах.

Теоретичні аспекти функціонування перелічених вище організаційних форм інноваційної інфраструктури регіонального рівня перебувають у центрі уваги українських науковців, які відмічають, що практична реалізація цих форм потребує адаптації до конкретних умов розвитку регіонів, характеру взаємовідносин що склалися між підприємствами, системи зв'язків із владними структурами [20, с. 40].

У сучасному світі конкурентоздатність фірми стали безпосередньо пов'язувати з її належністю до тієї або іншої системи взаємодії підприємств. Якщо раніше ефективність окремої господарської організації визначалася через співвідношення її витрат і результатів, то тепер основним фактором впливу на цю ефективність є взаємодія фірми з контрагентами [10, с. 42] щодо: спільних проєктів; створення координаційно-дорадчих органів, відповідних підрозділів у виконавчих органах; преференційних умов інституційного забезпечення інновацій і комерційного використання технологій; форм солідарної участі місцевої влади у реалізації інноваційних програм тощо.

В сучасних умовах спостерігається поступове поліпшення ситуації щодо підтримки фундаментальних досліджень на державному рівні. З цією метою в Україні з 2001 року діяв Державний фонд фундаментальних досліджень (ДФФД), що гарантовано одержував кошти з держбюджету. Окрім бюджетних коштів, фінансові ресурси ДФФД передбачалось формувати з добровільних внесків юридичних і фізичних осіб, у т.ч. іноземних, а також із інших джерел, не заборонених законодавством України [18].

В переліку основних завдань ДФФД можна виділити такі, що підсилювали інноваційний характер фундаментальних наукових досліджень, передусім, це: впровадження конкурсної основи фінансування фундаментальної науки у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук, що проводяться науковими установами, вищими навчальними закладами, вченими; сприяння науковим контактам і поширення інформації в галузі фундаментальних наукових досліджень.

За час свого існування ДФФД провів 6 конкурсів наукових проєктів, в експертизі яких взяли участь майже 2000 експертів з понад 300 установ, а володарями грантів фонду стали майже 10 000 виконавців з усіх регіонів України [18].

Поряд з ДФФД для фінансового забезпечення проведення державної політики у науковій і науково-технічній діяльності в Україні було створено у 1993 р. Державний інноваційний фонд (ДІФ), що діяв до 2000 року. Він здійснював на конкурсних засадах фінансову, матеріально-технічну підтримку заходів, спрямованих на впровадження пріоритетних науково-технічних розробок та новітніх технологій у виробництво, технічне його переоснащення, освоєння випуску нових видів конкурентоспроможної продукції [18].

Тривалий час практично єдиним джерелом коштів для реалізації інноваційних проектів України був саме цей фонд з системою регіональних відділень, інформаційних центрів тощо. Одночасно в Україні діяли понад 80 галузевих інноваційних фондів, що не мали статусу юридичної особи, будучи за своєю сутністю дохідно-видатковими рахунками міністерств і відомств [14].

Висновки

Узагальнюючи вищевикладений матеріал можна зробити наступні висновки:

- по-перше, незавершеність формування інституційної (законодавчої, нормативно-розпорядчої та інфраструктурної) бази гальмує перехід вітчизняної економіки на інноваційний шлях розвитку;
- по-друге, процеси становлення інноваційної інфраструктури є досить повільними та переслідують, передусім, соціально-економічні, а не інноваційні цілі розвитку регіонів при недостатній підтримці цього процесу з боку державних органів управління на центральному і регіональному рівнях;
- по-третє, недосконалість механізмів фінансового, податкового, кредитного регулювання інноваційних процесів з боку держави. Багатьма інноваційними фондами та структурами (наприклад, Державним інноваційним фондом або його майновим правонаступником – Українською державною інноваційною компанією) до їхньої ліквідації користувалися, головним чином, як додатковим джерелом фінансування галузевої науки та деяких міжгалузевих науково-дослідних робіт і заходів щодо освоєння нових технологій та виробництва нових видів продукції [18].

Основні завдання Компанії полягали в: організації роботи з відбору, експертизи інноваційних проектів і фінансування найважливіших з них; забезпеченні повернення інноваційних позик Державного інноваційного фонду шляхом організації управління борговими зобов'язаннями дебіторів. На практиці діяльність цієї Компанії зводилася до повернення раніше наданих безвідсоткових кредитів та у видачі нових. Дослідники вважають, що за умови створення реального механізму функціонування Компанії її діяльність могла стати одним із інструментів фінансового забезпечення інноваційної діяльності вітчизняних підприємств;

- по-четверте, в умовах подальшої трансформації економічної системи нашої країни реалізується стратегія «запозичення» інновацій. Як відомо, на початкових етапах реалізації модель стратегії «запозичення» полягає в тому, що, спираючись на дешеву робочу силу та використовуючи частину науково-технічного потенціалу власної країни, освоєється випуск наукомісткої продукції, що вироблялася раніше в розвинутих індустріальних країнах.

Достатньо довге застосування стратегії запозичення може привести до «відмирання» передусім генеруючої функції наукового потенціалу країни. Цей факт доведений науковцями, які досліджували проблеми взаємозв'язку рівнів інноваційного потенціалу та валового внутрішнього продукту, та дійшли висновку, що, коли витрати на науку не перевищують 0,4% ВВП, то науковий потенціал країни реалізує лише освітню функцію з системи соціокультурних функцій. Збільшення обсягу витрат на науку дає можливість перейти до виконання пізнавальної функції (збереження існуючого рівня наукового потенціалу країни) або навіть до його економічної функції (економічний розвиток країни шляхом активного використання науково-інноваційного потенціалу) (рис. 1) [21, с. 5];

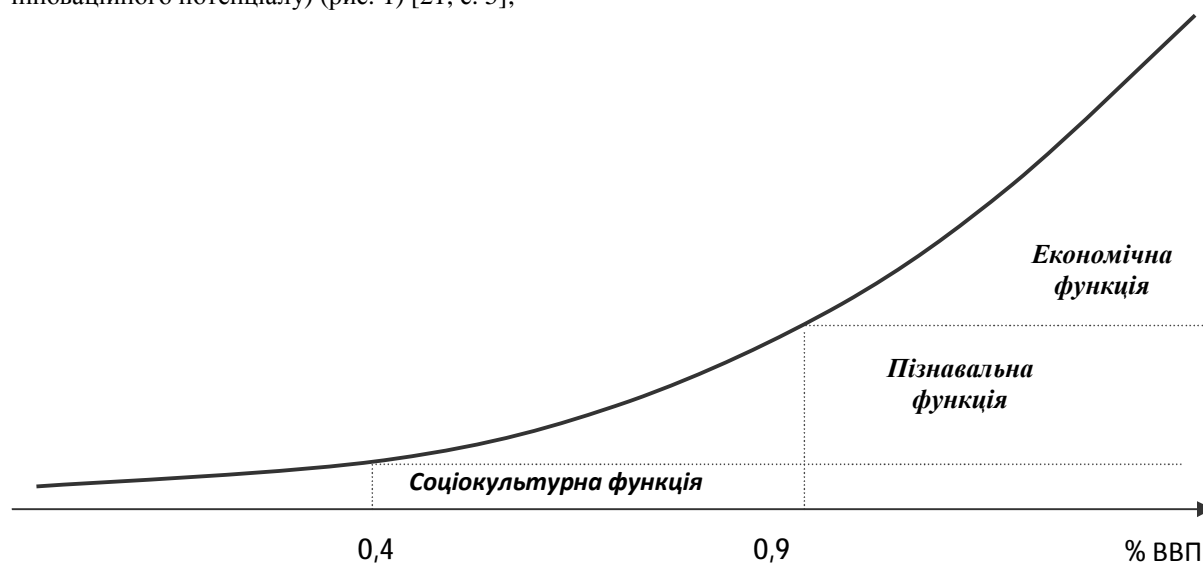

Рис. 1. Залежність функцій наукового потенціалу від частки фінансування з валового внутрішнього продукту

- по-п'яте, досвід запровадження спеціальних режимів господарювання, тобто режимів функціонування СЕЗ та ТПР, дає підставу визначити, що їх ефективна дія передбачає: формування сприятливого правового поля, що дозволить уникнути законодавчої нестабільності, недотримання державними органами своїх зобов'язань та недосконалості системи управління інноваційним розвитком економічних суб'єктів (наприклад, ускладненість процедур розгляду і затвердження інвестиційних проектів; жорстке регулювання діяльності ТПР і СЕЗ; надмірна статистична звітність тощо) [18, с. 8];
- по-шосте, специфіка рольової функції спеціальних економічних утворень у «слабких» економіках певною мірою ототожнюється з впливом прямих зарубіжних інвестицій на економіку приймаючої країни, проте, як відомо, зарубіжний капітал не є визначальним чинником не лише інноваційної, але й інвестиційної активності національних підприємств.

Слід також зауважити, що у розвинених країнах спеціальні утворення еволюціонували у напрямі вирівнювання регіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку, посилення факторних переваг територій у глобальній конкуренції, а у країнах з нижчим рівнем розвитку – у напрямі стимулювання дефіцитних факторів виробництва, насамперед, капіталу. Отже, слід вважати доцільною ідею обґрунтування орієнтації вітчизняних СЕЗ і ТПР на залучення прямих зарубіжних інвестицій у будь-яких обсягах саме з точки зору вирішення проблем забезпечення умов для інноваційного розвитку національних підприємств: створення нових або збереження існуючих робочих місць, становлення і розвиток фондового ринку (як передумови розширення портфельного інвестування), стимулювання інвестицій у сферу послуг, формування регіональної мережі трансферу технологій [2, с. 27; 18, с. 7-9];

- по-сьоме, як відзначалося раніше, створення великих корпоративних структур (типу ФПГ) в інноваційній сфері обумовлює низку не лише позитивних наслідків, а й значні негативні наслідки, що стримує інноваційний розвиток регіону, країни в цілому, отже, має бути здійснено виважений аналіз результатів запровадження цього виду структур за ознаками «інноваційності» подібно до СЕЗ і ТПР.

Як визначається в наукових працях вітчизняних дослідників, ступінь збалансованості розвитку господарського комплексу регіону, де запроваджено СЕЗ і ТПР, може оцінюватися за формулою [18, с. 12]:

$$I_{QOL} > I_K > I_{BI} > I_{ZI} > I_P$$

де I_{QOL} – індекс зміни рівня «якості життя»; I_K – індекс зміни конкурентоспроможності; I_{BI} , I_{ZI} – індекси зміни обсягів вітчизняних та зарубіжних інвестицій; I_P – індекс зміни кількості робочих місць.

Виходячи з цієї формули відносно того, що виконання означеної низки нерівностей стане підтвердженням досягнення стратегічної мети запровадження СЕЗ і ТПР як інноваційно-орієнтованих типів утворень в межах регіональної інноваційної інфраструктури, що формується.

Перспективним напрямком подальших досліджень є визначення найбільш ефективних форм інноваційного підприємництва на теренах України, провести узагальнюючий аналіз за регіонами з метою встановлення їх специфічних рис та особливостей що до інноваційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Барбарова Е. *Текущее состояние отрасли прямого и венчурного инвестирования в Украине* / Е. Барбарова // *Финансовый директор*. – 2005. – № 1. – С. 68.
2. Бутко М. *Інноваційні імперативи регіонального розвитку в Україні* / М. Бутко // *Економіст*. – 2006. – № 7. – С. 26-29.
3. Варналій З. *Регіональна інноваційна політика України: проблеми та стратегічні пріоритети* / З. Варналій // *Економіст*. – 2007. – № 9. – С. 36-39.
4. Жилінська О. І. *Розвиток інноваційної інфраструктури* / О. І. Жилінська, Д. В. Чеберкус // *Фінанси України*. – 2005. – № 7. – С. 57-67.
5. Забарная Э. *Современные организационные формы инновационной деятельности* / Э. Забарная // *Економіст*. – 2004. – № 6. – С. 63-65.
6. Закон України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» // *Відомості Верховної Ради*. 2001. – № 21. – С. 103.
7. Любімов В. І. *Управління інноваційно-інвестиційною діяльністю промислових підприємств* / В. І. Любімов // *Економіка та держава*. – 2006. – № 4. – С. 26-28.
8. Майорова І. М. *Кластерний підхід як технологія управління регіональним економічним розвитком на прикладі України* / І. М. Майорова // *Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. научных трудов*. – 2006. – С. 939-945.

9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Стат. зб. – Держкомстат. – К., 2005. – 360 с.
10. Паламарчук Г. Трансформація організаційних структур в економіці України / Г. Паламарчук, А. Паламарчук // *Економіка України*. – 2005. – № 12. – С. 40-46.
11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Порядок затвердження та реєстрації інвестиційних проектів, що реалізуються на території спеціальної економічної зони «Яворів» №982 від 1999.06.07.
12. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: Закон України, № 2673-ХІІ від 13.10.1992 р., ВВР, 1992, № 50 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2673-12>. – Назва з екрану.
13. Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України // *Відомості Верховної Ради України*. – 1999. № 40 (08.10.99). ст.363.
14. Солоха Д.В. Формирование и реализация инновационного потенциала в условиях устойчивого развития промышленного региона. Монография / Д.В. Солоха. – Донецк.: СПД Куприянов В.С., 2010. – 612 с.
15. Табенська Ю. В. Фінансування венчурного бізнесу в Україні / Ю. В. Табенська // *Матеріали Міжнародної конференції «Розвиток наукових досліджень '2005»*. – 2005. – С. 111-113.
16. Терон І. Диференціація інноваційного простору і формування стратегій регіонального розвитку / І. Терон // *Економіст*. – 2007. № 9. – С. 48-51.
17. Туболець І. І. Інтенсивність інноваційних процесів у народному господарстві / І. І. Туболець // *Економіка та держава*. – 2006. – № 5. – С. 71-73.
18. Управління розвитком інноваційного потенціалу регіонів в перехідній економіці України: монографія / [Матросова Л. В., Овечкіна О. А., Іванова К. В., Солоха Д. В.]. – Донецьк: Донбасс, 2009. – 485 с.
19. Федулова Л. І. Корпоративні структури в інноваційній діяльності: світовий досвід та можливості для України / Л. І. Федулова // *Економіка і прогнозування*. – 2004. – № 4. – С. 9-26.
20. Федулова Л. Управління інноваційним розвитком регіону / Л. Федулова // *Регіональна економіка*. – 2005. – № 2. – С. 37-47.
21. Цыгичко А. Н. Новый механизм формирования эффективности / А. Н. Цыгичко. – М.: Экономика, 1990. – 192 с.
22. Шарко М. Модель формирования национальной инновационной системы Украины / М. Шарко // *Економіка України*. – 2005. – № 8. – С. 4-14.
23. Шелегеда Б. Г. Системный подход к управлению экономическим потенциалом региона / Б. Г. Шелегеда, И. В. Рябовол, М. В. Савченко // *Економіка: проблеми теорії і практики. Збірник наукових праць*. – 2002. – Вип. 143. – С. 3-11.